

KÉT KÖNYV A KÖZÉPKORI BUDÁRÓL¹

Szomorú igazság, hogy hosszú ideig méltatlanul bántunk középkorunkkal. A felvilágosodás elítélte és egészében sőtétnek bélyegezte ezt a kort, s a maga idejében talán igaza volt: ez a szemlélet ideológiai fegyverként szolgált a hűbéri kötöttségek és az egyház elleni küzdelemben. De van ezenkívül egy sajátosan hazai oka is annak, hogy közgondolkodásunkban a középkor az ismeretlenség homályába süllyedt. Milyen közel áll hozzánk, viszonyainkhoz 1848, ha a mesébe vesző Anjou-korral vetjük össze! És ott nemcsak az idő múlása okozza ezt az eltérést. Hiszen olyan átlagon jóval felüli ismeretanyaggal rendelkező elme, mint a „legnagyobb magyar” is azt hangoztatta, hogy „Magyarország nem volt, hanem lesz”. Értjük ennek a tagadásnak a célját, de a történeti igazság mégiscsak az, hogy a középkor országunk és népünk történelmének rendkívül fontos időszaka, a magyar alkotóképeség csodálatos kora. Igaz, hosszú ideig alig volt erre bizonyítékunk, az is jobbadán közvetett. Az újkor elején évszázadokra hadszíntérré vált országnak épp a központi része pusztult el olyan mértékben, hogy a korábbi helyzet rekonstruálhatatlanná, sőt elképzelhetetlenné vált. Így alakult ki az a helyzet, hogy a Habsburg-uralom civilizálatlan, a német művelődés szintjét elérni képtelen gyarmatnak tekinthette ezt a földet. Hiszen minden, amit ismerünk, amiből kiindulhatunk, az a hódoltságot követő, a „felszabadító” háborúk utáni körülményekből ered. A futóhomok és a mocsarak birodalmáról ki tudta volna feltételezni,

hogy ott korábban művelt földek, népes falvak virultak. Hiszen előfordult, hogy 1686 után már azt sem lehetett kinyomozni, melyik templom, melyik falu hol is állott korábban. S ahol a Budakörnyéki svábok szinte már őslakosoknak számítanak, ott a középkori dűlőnevek így hangzanak, Kisaranygomb, Macskalik, Tükörmál, Sármelléke, Kerkepalást, Hengerítő, Aranypohár, Eperjes, Nádaskút, Budapokla, Nagyköves. A Budakörnyéki települések nevei is történelmet idéztek valaha: Nyék, Keszé, Jenő, Őrs, Kartal, Kalász, Nándor, Bécs...

A történelmietlen szemlélet helyreigazításához nyújt rendkívüli segítséget ez a nemrég megjelent két mű. A régészet cáfolhatatlan anyagára támaszkodva bizonyítja, amit korábban csak sejtettünk az Árvától Brassóig elszórtan, a széleken fennmaradt műemlékek alapján, hogy magas szintű városi élet folyt a középkoran a Kárpát-medence belső területein is. Hogy nemcsak Lőcsén dolgozott Pál mester és Veleméren Aquila János, hogy a Kolozsvári-testvérek nem Pallas Athénéként ugrottak elő kézmesterségbeli tudásukkal és művészi kiforrottsággal, hanem volt egy szervező központ: a később porig rombolt és most az ásó erejével újra feltámasztott Buda.

A gótikus szoborlelet — ahogy az első lelkesült hangvételeű beszámolóban olvashatjuk — a magyar művészettörténetnek az egész emberiséget érdeklő kincse. Ezek a szobrok, torzó voltak ellenére ma is döbbenetesen élők, s mennyire előremutatóak, ha a XIV. századba helyezjük őket! A kézek, az arcok, a viseletek részletgazdag és nagy gyakorlatra valló kidolgozottságán túl a

¹ Zolnay László: Ünnepek és hétköznapok a középkori Budán. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1975. 280 oldal (Második bővített kiadás). Zolnay László—Szakál Ernő: A budavári gótikus szoborlelet. Corvina Könyvkiadó, Bp., 1976. 56 oldal.

jellemek, a magatartás találó ábrázolása lepi meg a nézőt. Különös értéke a Corvina kiadványának a szép kivitel, a gazdag képanyag, a részletes tárgyalás. Hátránya viszont, hogy a kézirat még 1974-ben íródott, a füzet pedig 1976-ban jelent meg.

A két könyv az ismeretek szinte kiapadhatatlan forrása. Buda kapcsán megismerkedhetünk a középkori városépítés, a jogviszonyok, a hétköznapi élet, az anyagi és szellemi kultúra számtalan adatával. A középkori Buda jelentőségére világít rá az egykori olasz szállóige: „Kerek Európának három város a gyöngye: Velece a vizeken, Buda a hegyen, a síkon Firenze”.

Megszívlelendő és elgondolkoztató a szerzőnek az az álláspontja, miszerint ez az utókor szemében statikusnak,

nyomorúságosnak tűnő időszak közelről nézve rendkívül mozgalmas, fiatalos. Mint írja: a középkor a fiatalok aranykora volt, hiszen a lakosság zöme nem is érte meg az idős kort. A középkori élet tehát életmódban is közelebb áll a fiatalokhoz, mint a racionalizmus eszméin felnevelkedett mai idősebb nemzedékekhez. Érdemes elgondolkozni arról is, amit a könyv egész sугall: a középkori Magyarország nagyhatalmi állását szilárd társadalmi szerkezet tette lehetővé. Szociológiai szempontból a könyv páratlan adatokat ad a preindusztriális urbanizáció folyamatához. A honismereti munka szempontjából pedig mind anyagkezelése, mind szemlélete rendkívül tanulságos és példamutató.

Dr. Kelemen András

MESÉK A DUNATÁJRÓL

Az irodalom valamely műfaja aüghnem csak addig számíthat közkedveltiségre, amíg meg tud újulni, nem apadnak el éltető forrásai, nem válik irodalomtörténeti rekvizitummá. Az utóbbi évek szomszéd országokbéli magyar és nem magyar mesegyűjteményeit olvasva azokat a vonásokat figyeltem különös szeretettel, amelyek azt a meggyőződésemet látszoztak igazolni, hogy a Dunatájon még él a népmese és minden külső beavatkozás, művi felfrissítés nélkül is képes önmaga megújítására.

A 36 mesét tartalmazó *ukrán válogatás*¹ nem ennek a feltételezésnek dokumentálására törekszik, inkább a hagyományos mesegyűjteményeket tekinti követendő példának. Ebben a változatban azonban igazán gazdag kincsesárat nyit meg a magyar gyerekolvasók előtt. Állatmesék, furfangos parasztmesék, ismert tündérmesék helyi változatai egyaránt megtalálhatók ebben a gazdag gyűjteményben, amely az egész ukrán mesekincs keresztmetszetét kívánja nyújtani.

Jól tudjuk, hogy Európaszerte megtalálhatjuk ugyanazokat a mesemotívumokat, mégis meglepi az olvasót az ukrán és a magyar népmesék sok-sok ha-

sonlósága. Természetesen nemcsak hasonlóságokkal, különbségekkel is találkozunk. Az egyik szembetűnő különbség, hogy az ukrán pap — a pápa — sokkal gyakoribb szereplője ezeknek a meséknek, mint magyar megfelelője, jelezve, hogy az ukrán falunak valaha sokkal központibb és ellenszenvesebb alakja volt, mint magyar kollégája.

Némelyik mesének már a legeiső mondata nagyszerűen megteremti a sajtós ukrán hangulatot: »A széles országúton, amelyen a fogatosok a Krimbe jártak sóért, egyszer egy gazdag kereskedő utazott.«

Szembetűnően ügyesek az ukrán mesék indító mondatai. Lássunk legalább kettőt a legsikerültebbek közül: »Élt egyszer réges-régen, amikor még a kő is lágy volt...«, »Egyszer régen, amikor még a Föld is visszafelé forgott...«.

A másik ukrán—magyar kiadvány² magyar népmeséket tartalmaz. A válogatást ukrán, a szakmai ellenőrzést magyar szakember végezte. A »művészlatdolgozás« a magyar rádió gyermekadásai egyik ismert szerzőjének munkája.

Nem tartom valami szerencsésnek az imént idézőjelbe tett kifejezést. A népmeséket lehet, sőt adott esetben kell is a gyermekolvasók életkori adottságait, a pedagógiai megfontolásokat figye-

¹ Az aranycipellő. Ukrán népmesék. Válogatta *Bojtár Endre, Kondor György* rajzaival. Móra Könyvkiadó—Kárpáti Kiadó, Budapest—Uzsgorod, 1974.

² Három arany nyulvessző. Válogatta *Petró Lizanec*. Szakmailag ellenőrizte *Kósa László, Kondor Lajos* rajzaival. Móra Könyvkiadó—Kárpáti Kiadó, Budapest—Uzsgorod, 1974.

lembe véve válogatni, rövidíteni, belőlük egyes mozzanatokot elhagyni, de hogy jelen esetben mit kell pontosan értenünk művészi átdolgozáson, az meg lehetőségen homályos előttem. Úgy gondolom ugyanis, hogy a gyermekfüleket érzékenységre figyelve a népmeséket inkább átköltetni kell, ehhez a munkához azonban a legnagyobb írók ereje kívántatik, s ez eddig így is volt szokásban a magyar könyvkiadás gyakorlatában. Kár volna feladni ezt az igényt és hagyományt!

Mindéz nem rosszízű kötekedés s nem is elmarasztaló kritika a közreműködő szerző munkájáról. Nem lévén módom összehasonlítani a »nyersanyagot« a végső megjelenési formával, erre nincs is erkölcsi alapom. Az eddigi jó gyakorlatról való eltérést hibáztatom csupán.

Ami ezt most ne firtassuk tovább, nézzük inkább a szlovák népmesék³ szép gyűjteményét. A két kiadó Samo Czambel ismert mesegyűjteményéből válogatott a magyar olvasók számára — általában szerencsés közel. Az »átdolgozás« itt is elgondolkozgat. Nem tudom, fordítói fantáziátlanságnak vagy az átdolgozás során született guta ötletnek tekintsem-e az itt-ott felbukkanó ilyesfajta félmondatokat: »... kétségbeejtő helyzetben voltak...«. Ezek azonban szerencsére nem zavarják a gyűjtemény kedvező összképét.

Ami igazán fontos ebben a kiadványban, az a valóban gazdag válogatás, amely az »alig-mesék«-tól, a közmondásszerűen tömör történetektől az állatmeséken át a klasszikussá csiszolódott tündérmesékig szinte teljes képét adja a szlovák mesék világának.

Gyönyörűek a népi maszkok modorában készült illusztrációk, jó a papír, jól választották meg a betűtípust, szemet gyönyörködtető a nyomdai kiállítás.

A mesékben igen gyakori szereplő az ördög, a furfangos katona, felbukkan az amerikai kivándorlász problémája és a nagyváros — Budapest. Talán ezeknek a szlovák meséknek a tematikája áll legközelebb a magyar népmesékéhez, ez a parasztvilág a legrokonibb a miénkkel. A mesék többsége formailag nem olyan tökéletes, mint a klasszikus mesegyűjteményekben megszoktuk. Zsúfolódnak a motívumok, sokszor a kuszált-

ságig keverednek a legkülönbözőbb mesékből ismert elemek. Mindezek talán fásasztják egy kicsit a gyermekolvasót, a felnőttnak inkább örömet okoznak, hiszen a születés, az alakulás állapotában személheti a mese fejlődését, azt a folyamatot, ahogy az egyszerű mesélő teljesítményéből közösségi alkotássá válik.

Nagy Olga mindössze négy erdélyi magyar falu élő mesekincséből válogatta ki azt a nyolc hosszú mesét, amelyet szép tanulmánnyal bevezetve közreadott.⁴ Ez a kiadvány elsősorban nem a gyerekeknek készült, inkább a szakemberek és a néprajztudománnyal kacétkodó értelmiségiek felhívására benne gyönyörűségüket. A közreadott mesék legfőbb jellegzetessége »... azoknak az ősi világlátást tükröző elemeknek megőrzése, amelyek hozzásegíthetnek ahhoz, hogy a mese fejlődésének útját tanulmányozhassuk«.

Nagy Olga nem aggódik a mese jövő sorsa miatt, nem fél attól, hogy haldoklik. »A mai kutatók közül sokan megírtuk már a tündérmese nekrológját. Meghalt — mondtuk —, mert itt és most a mi népünk nem igényli a tündérmesét, azt a varázslatot, amelyet a változó idők változó meséje valamiképpen mindig nyújtott: a szenvedő lélek vigasztát és enyhülését... A valóság szerencsére ránk cáfolt. Mert az elmúlt évtizedekben, mióta kitartóan és makacsul írjuk a nagy halott, a mese nekrológját, tehetséges mesemondók egész sora vált ismeretté, akik dacolva a kor-szellemmel, lenézéssel, szívszorító makacssággal őrzik a tündérmesét...«.

Egyik mesemondójának meséjében szó esik egy királyról. »Ennek a királynak volt egy szakácsnéja. Miből, miből nem: összeveszték. Ment a király, hogy keresen másikat. S talált is magának egy szépet. Beszélt vele szépen is, csúnyán is:

— Te, te boldog leszel velem. Te nem látsz majd szűkséget. Szeretetről van szó.

Meggondolkozott a leány, s azt felelte a királynak:

— Fejséges királyatyám! Hátha gyermekem lesz. Ki tartja el akkor a gyermekemet?»

³ Kondás Jankó meg az aranyhajú lány. Szlovák népmesék Samo Czambel gyűjteményéből. Fordította és átdolgozta Vércse Miklós, Mladé Kotá, Illusztrálta Viera Bambova, Bratislava—Móra Könyvkiadó, Budapest 1975.

⁴ A nap buga meg a pakulér, Marosmenti, kalotaszegi és mezőségi mesék. Az előszót és a jegyzeteket írta Nagy Olga, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973. 170 old.

Lám így keverednek az ősrégi elemekkel a tegnapi, tegnapelőtti paraszti tapasztalatok.

A legmozgalmasabbak, a mese mai, eleven életét, el nem akadt utánpótlását legjobban a Penavin Olga gyűjtötte bácskai mesék bizonyítják,⁵ amelyeket Jékely Zoltán átköltésében olvashatnak a gyerekek. Amennyire az eredeti anyag ismerete nélkül ez megállapítható, e kiadvány esetében valóban a gyerekek igényeihez igazodó tapintatos költői közbeavatkozásról van szó, amely tiszteletben tartja az eredeti szöveg minden értékét s jó érzékkel még arra sem törekszik, hogy ezeknek az alakulófélben lévő, sokszor zaklatott, zsúfolt mai meséknek a helyenként mutatkozó darabosságát túlságosan kerekdedre csiszolja, fordulatait a klasszikus példákhoz igazodva »megszerkessze«.

Így a mesék sajátos dinamizmusa mindenütt érintetlen marad. Sőt imitt-ammott szigorúbb is lehetett volna a szerkesztő, néhány mesét vagy legalább néhány részletet elbonyosított volna.

Ezek a bácskai mesék vitathatatlanul maiak, Nemcsak azért és nem is elsősorban azért, mert még az olyan ősi történetek, mint Árgyélus királyfi és Tündér Lona históriája is, mai nyelven mondatnak el. Az almafát őrző, tündérlányt leső királyfi »... vitt ki magával oda könyveket, cigarettát, olvasgatott, cigarettázott...«. Ezek a mesék mindenekelőtt azért maiak, mert az olvasó szeme láttára, füle hallatára szülnének meg vagy születnek újjá mai mesélők ajkán, mai mesehallgatók, olvasók igényeit szolgálva, mai gyerekeket, felnőtteket gyönyörködtetve.

Az, hogy a szemünk előtt formálódnak, semmit sem von le szépségükből. Stílusuk nemegyszer eléri az immár klasszikussá vált mesék szépségét. A

Világszép János című mesében az elátkozott majomképű királylány így beszél a királyfihoz: »Tudtuk, hogy eljössz, mert ez az ország el van átkozva, s átok alatt lesz, míg te meg nem váltod. Ezt a könyvet olvassad, János, de erősen vigyázz, mert a sötétség ördögei idejönnek, és téged kétségbe akarnak ejteni. Idejönnek biza, s mutatnak neked nagy tengert, a tengeren nagy cápahalakat, akik elnyeléssel fenyegetnek. De te ne hidd, mert az ördögök csinál-mánya; ha nem nézel oda, akkor az egyik azt fogja kiáltani: Segítség, ments meg, Világszép János! Otthon királyi birodalmaim vannak, mind neked adom!«

* * *

Mesék: magyarok és nem magyarok, régiek, újak, kerekdedek, érdesek. Mesék a Dunáról. Mivel ajándékozzák meg azokat, akik számára a gondos gyűjtők lejegyezték, a tudós néprajzosok katalogizálták, előszóval, magyarázatokkal ellátták, a költők átköltötték, a könyvkiadók megjelentették, mivel ajándékozzák meg a gyerekeket?

Elsősorban szívbéli gyönyörűséggel. S ezen túl adhatnak-e mást, szolgálhatnak-e más célt, nevelik-e olvasóikat valamire?

Igen! Tanítanak, nevelnek igazgyszeretetre, optimizmusra, a jó ügy hív szolgálatára s nem csak úgy általánosságban. Nevelnek hazafiságra, mert a határainkon túl élő magyarság kultúrkincsineket egy rétegét felmutatva, tágitják a nemzeti horizontot. S nevelnek internacionalizmusra is, mivel megérettetik, hogy a Jánosok, Juonok, Jankók, Ivának sorsa mennyire hasonló és hogy sárkányaik arculata sem sokban különbözik egymástól.

Dr. Csulák Mihály

JÁSZSÁGI HONISMERETI ADATTÁR 1—7. füzet

A sorozat 1968—69-ben, a félévészázados jubileum jegyében indult. Az első három kötet megjelenése után azonban öt esztendő telt el a folytatásig. 1974-től — már a Hűtőgépgyár támogatásával — újabb füzetek láttak napvilágot. A megújulás — formai és tartalmi szempont-

ból egyaránt — magasabb színvonalon sikerült.

A hét kötet közül három, egymáshoz szorosan kapcsolódó munkásmozgalmi témát dolgoz fel, kettő ipartörténeti, egy-egy pedig művelődéstörténeti és néprajzi jellegű. A több mint féltucatnyi kiadvány között nincs agrártörténeti munka, bár azt a Jászság mezőgazdasági hagyományai indokolnák.

⁵ Széldörög. Bácskai népmesék. Penavin Olga gyűjtéséből elmesélte a gyerekeknek Jékely Zoltán. Móra-Fórum, 1971.

Az első szám *Adatok a Jászság munkásmozgalmi hagyományai* címmel, *Tóth János* összeállítását tartalmazza. Áttekintést ad a tájegység munkásmozgalmának korai szakaszáról, 1870-től, az első jászberényi munkásegylet megalakulásától 1919 márciusáig, a Tanácsköztársaság előtti hetekig. A forrásközlés elsősorban a korabeli sajtón alapszik, de bekekerültek a válogatásba dokumentumokból való személynépek is. A kötetben közlőtekből kiténik, hogy a Jászságban — annak mezőgazdasági jellegénél fogva — jelentős volt az agrárproletár szervezkedés szerepe. Olvashatunk a füzetben a jászberényi szociáldemokrata szervezet létrejöttéről és tevékenységéről, a századelő jászsági sztrájkmozgalmairól, melyek Jászberény mellett Jászapáti, Jászkiért és más községeket is érintettek. Szó esik a munkásjelöltek választási fellépéséről és a jászberényi gimnáziumban kibontakozott haladó szervezkedésről is. Az összeállítás az őszirózsás forradalom helyi eseményeit bemutató személynépekkel és a kommunista párt jászberényi szervezetének megalakulásáról szóló visszaemlékezéssel zárul.

A sorozat 2—3. kötet *A Tanácsköztársaság időszak* címmel közli adataikat, dokumentumokat. Az ugyancsak *Tóth János* összeállításában készült két füzet a proletárdiktatúra első napjait, a dolgozók munkaalkalmához juttatására tett erőfeszítéseket, a közellátás helyzetét, a proletárgyerekek nyaraltatását célzó akcióba való bekapcsolódást, a művelődésügy helyzetét, a tanácsválasztások helyi eseményeit és eredményeit, az ellenforradalmi erők jászsági megmozdulását és a vöröskatonatoborzást mutatja be. A dokumentumok, sajtótudósítások szövegének közlése mellett számos plakát és egyéb sajtótermék másolata is bekerült a két kötetbe. A közölt adatok szerint az események központja Jászberény mellett Jászapáti volt, ahol a Jászság egyik kiemelkedő forradalmár egyénisége, *Velemi Endre* tevékenykedett. S hogy más községekben is történtek fontos események, kezdeményezések, azt a jászakórhalmi posztógyár-építési tervről és nyaraltatási vállalásról szóló adatok bizonyítják. Megtudhatjuk az összeállításból azt is, hogy a jászsági falvak mellett, hogy saját gondjaikat igyekeztek megoldani, segítettek Jászberény, Szolnok és Budapest közellátását.

A 4. és 5. füzet üzemtörténeti témával foglalkozik. Az előbbi a Jászberény-

ben 1975. október 30-án tartott üzemtörténetírási tanácskozáson elhangzottakat tartalmazza, ahol *dr. Jenei Károly* tartott vitaindító előadást az üzemtörténetírás főbb módszerani kérdéseiről. A referátumhoz kapcsolódva *Tóth János* az ipartörténeti gyűjtemény jászberényi tapasztalatairól számolt be. Megállapította, hogy a korábbi próbálkozások után e tevékenységi forma kiszélesedése a Hűtőgépgyár jubileuma kapcsán történt meg. Hangsúlyozta a Jászberényben létesítendő ipartörténeti archívum jelentőségét. Az üzemtörténetírási tanácskozás anyagához mellékletként *Tóth János* készítette el az útmutatót a Hűtőgépgyár történetére vonatkozó gyűjtésekhez. (5. füzet.) A *Dömötör Akos* gyakorlati útbazigazításaival kiegészített füzet a téma főbb kérdéseit sorra véve nemcsak a gyár múltjának feltárásához ad szempontokat, hanem a munkásmozgalm helyi hagyományainak gyűjtéséhez és a munkáscsaládok életének szociológiai jellegű vizsgálatához is.

Hatodikként *Tóth János Adatok Jászberény közművelésének történetéből* című tanulmánya kapott helyet az Adattárban. A kötet kis terjedelme miatt csak vázlatos áttekintést nyújt a város művelődéstörténetéről, a középkortól a legutóbbi időkig. Az adatközlés mozaikszerűsége ellenére is érzékelhető, hogy a város kulturális életének múltjában három jelentősebb fellendülés történt: a múlt század második felében, a felszabadulást követő első években és a legutóbbi időszakban.

A sorozat 7. kölete — *Néprajzi gyűjtés* címmel — *diákok munkájának* eredményeit teszi közzé. A külsőre is tetszetős kiadvány azt mutatja, hogy a gyűjtőit résztvevőinek tevékenysége eredményes volt. A fényképekkel, rajzokkal gazdagon illusztrált kis tanulmányok közül 3 levéltári források felhasználásával, 7 pedig adatközlők elbeszélései alapján készült. Ezek elsősorban Jászberényről szólnak, bemutatják a város XVIII. századi település és építési módját, adatokat közölnek a fazekas, takács, kalapos, tímár mesterség, valamint a gabonanyomtatás és a kendertermelés-feldolgozás helyi hagyományairól. Ezen kívül egy-egy írás foglalkozik a jászfényszaruusi halászat eszközeivel és a jászok viseletével. A különböző mesterségek bemutatásánál nemcsak a munkafolyamatokról esik szó, hanem a vásározási körzetekről is.

A figyelemre méltóan anyaggazdag, gondos munkát tükröző dolgozatok közül külön említést is érdemel Fogarasi Klára A jászberényi Takács Céh életéből című tanulmánya, amely színvonalasan foglalja össze a XVIII. századi adatokat, röviden bemutat egy takács-dinasz-

tiát, s annak utolsó tagjától gyűjtött visszaemlékezést közöl.

A Jászúgi Honismereti Adattár első hét kötete azt mutatja, hogy a Jászberény központtal folyó gyűjtő és feltáró munka elsősorban ipartörténeti és néprajzi vonatkozásban eredményes.

Urbán László

BAGOSI KRÓNIKA

Helytörténeti és néprajzi antológia a község felszabadulásának 30. évfordulójára. Szerkesztette: Dankó Imre.

(Kiadta Hajdúbagos Község Tanácsa
1975., 140 old.)

Örömmel üdvözölhetjük a vállalkozást, hogy hazánk keleti táján fekvő Hajdúbagos az antológia megjelenésével közre tudta adni „önmagukon túlmutató” honismereti eredményeit.

A könyv szerkesztője és a tanulmányok egy részének írója dr. Dankó Imre, a Hajdú-Bihar megyei Múzeumok igazgatója, akinek hosszú időre visszatekintő tapasztalatai hasznosulnak ebben a kiadványban.

A Hajdú (alias *Kutya*)-bagosról szóló krónikáról Pallós Imrénnek, a községi tanács elnökének beköszöntőjében pedig azt olvashatjuk, hogy ez nem a befejezés, hanem a kezdet.

A tanulmányokat többen írták: Hőgye István, Ács Zoltán, Bencsik János,

Dankó Imre, Nyakas Miklós, Ötvös János és Ötvös László. A közölt szöveget jól illusztrálják a szép kivitelezésű, fekete-fehér fotók és ábrák. Dicséretes az igényes szerkesztés is: így a gyűjtemény méltó a község felszabadulásának 30. évfordulójához. Megemlítem, hogy nyilvánosabbra tette volna a kiadványt, ha néhány tanulmányban a kiemelési rendszer tipografizálására még jobban sor kerül.

Elmondhatjuk, hogy a kiadványból jól megismerhetjük Hajdúbagos történetét, hagyományát stb. Ezzel — úgy hiszem — a kitűzött céljunkt el is érték. A könyvből idézem — egyetértően —: „Nekünk azért kell a tegnapot ismernünk, hogy lássuk fejlődésünk irányát, ütemét, eredményeit, hogy ezek ismeretében jobban elő tudjuk készíteni a holnap megoldásra váró feladatokat.” A *Bagosi Krónika* mindenkinek mond újat, ezért a honismereti szakkörökben méltán számíthat érdeklődésre.

Dr. Vargha László Gyula

BARANYAI MÜEMLÉKEK¹

Sokáig hittem annak a téves, de eléggé elterjedt véleménynek, hogy Magyarországon kevés a román és görög emlékek. A múlttól távolabb eső falvakat is felkutató, földutakon bukdácsoló országjárás azonban szelbrombolta ezt a tévhitet: csodálatosan szép középkori falusi templomok, várak és romok sokaságának látványával, értékeivel hálálta meg a fáradságot.

Ugyanígy téved, aki azt hiszi, hogy minden protestáns templom pucitán, disztelen. Néhány éve a Baranyai Irodalomtanítási Napokon résztvevő kétszáz magyartanárral együtt csodálkozva bámultam a kőrösi református templom festett fatáblás mennyezetét.

Mesevilág... álmoszépre pingált égbolt... Tulipánok, szegfűk, rózsák, napraforgók, kuszó indák, leveles ágak kápráztattak el.

Hol vannak a kezek, melyek gondos munkával, hozzáértéssel és nagy szeretettel idevarázsolták mindazt, amit ruháikba is beleszóttak, amiről a kor népdalai énekelnek?

Nözem a fehér, kőszürke, világoskék, halványpiros alapra festett sötétvörös, kék, zöld stilizált virágokat, madarakat, kigyózó virágszárakat. A puhafára festett tempera nem halványult, nem sárgult, eredeti színeiben pompázik.

Mit tudok én ezekről a művész-pasztemberekről történelmi tanulmányaim, olvasmányaim alapján? — töprengök, s elszégyellem magam. És a

¹ Műemlékeink I (Kiadja a Baranya megyei Tanács V. B. Műemléki Albizottsága, Pécs, 1975. 12 old.)

kazettákat nézvegetve kezdek egyre többet látni a XVIII—XIX. századi falusi életből. Elképzelem az eladó leányok kelengyetartó tulipános ládait, melyeket ugyanaz a falusi festő-asztalos mester cifrázhatta, aki a templom mennyezetét, karzatát. A himzett úrasztaltakaró a lakodalmas abrosz mintáit, a konyha falát díszítő mázas tányérok, csuprok motívumait is sejteti.

De jó lenne, ha mindenki láthatná ezt a virágokkal telepíngált égboltozatos! — gondolom, s hamarjában már az iskolai történelemkönyvekbe is beleálmodom néhány szép színes fotót erről az álomvilágról.

Hogy ez az egyszeri élmény el ne röpöppenjen nyomtalanul, s hogy akik nem részesülhettek benne, azok is megtudhassák: kicsoda értékeket rejteget szűkebb szülőföldünk, a Baranya megyei Tanács V. B. Műemléki Albizottsága *Műemlékeink I* címmel kiadványt készített az *ormánsági festett fa mennyezetű református templomokról*. A füzet címlapján egy felnagyított kazettát látunk, a hátsó borítón pedig a megye térképét a bemutatott templomok községekivel, s belül *Szigetvári János* egyoldalas, tömör, szakszerű ismertetése után *Lantos Miklós* egyszerű fotóit.

Topográfiai sorrendben: Kovácsbida, Adorjás, Kőrös, Drávaiványi, Nemeske. Minden községnek 2 oldal szentel a kiadvány öt-öt felvétellel. Láthatjuk mindegyik templomot az utcaképből, a falu egészében. A templombelsőkről: összkép és több részletfelvétel is készült: a mennyezetekről, a karzatok mellvédjéről, alsó nézetéről, a szószékekről. A közeli és távoli felvételek beállítására jó, a képkivágások szerencsések. Gyönyörködhetünk egy-egy kinagyított kazetta művészi látványában is.

A felvételek jól kiemelik a világosabb-sötétebb alapszínek kontrasztját, s mutatják azt is, hogy a kazettákat átlós és hosszanti szimmetria-tengely tagolja. A színeket — sajnos — nem látjuk a fekete-fehér képeken. Ez nagyon nagy veszteség, mert a fehérre meszelt fal és a csodálatosan élénk színekre festett fa együttes szépségét így nem lehet érzékelteni. Aki azonban kezébe veszi ezt a kiadványt, úgysem leli nyugtát, míg legalább egyik templomot fel nem keresi, hogy a valóságban is megláthassa: nincs két egyforma kazetta, mind más és más, mégis lenyűgöző az összehatásuk.

A Hazafias Népfront és az Idegenforgalmi Hivatal közreműködésével megyénk lakosai és a hozzánk érkező turisták, vendégek kézbe kapták, kapják ezt a kiadványt. Aki még nem látta ezeket a templomokat, abban kedvet ébreszt, aki látta, annak számára omléket rögzít és őriz. Arra is lehetőséget ad, hogy a hasonló erdélyi kazettás mennyezetű templomok más jellegű díszítésével egybevetessük.

A füzetet lapozgatva újra meg újra megfogalmazódik bennünk: mennyi szép értékek beszél az elődök alkotókedvéről, a népi képzelet és szépérzék kiapadhatatlan gazdagságáról.

Nagyon várjuk, hogy a dr. Görös László vezette albizottság tervbe vett következő kiadványa — amely megyénk népi építészeti alkotásainak, lakóházainak állít majd emléket — minél előbb megjelenjék és segítsen mindnyájunkat hazánk, megyénk értékeinek alaposabb megismerésében, megbecsülésében.

Rónaky Edit

TANULMÁNYOK A 700 ÉVES DABAS TÖRTÉNETÉBŐL

Szerk.: *Petri Edit és Torzsa István*
(Kiadja a Nagyközségi Tanács, Dabas, 1975.
364 oldal + 12 melléklet.)

Ötéves késéssel, de az alkalomhoz illeszkedő tartalommal és formában jelent meg Dabas nagyközség legújabb kiadványa, amely a település centenáriuma alkal-

mából látott napvilágot. A kiadói szándéknak megfelelően a tanulmányok felfelelik a hétszáz esztendő történetét, sőt dr. *Patay Pál* írásából megismerkedhetünk a több mint ötezer esztendőes régészeti emlékekkel is.

Tíz szerző tíz tanulmányát olvashatjuk a most megjelent, közel négyszáz oldalas kiadványban, melynek előszavát *Czeróczyki András*, a nagyközségi

tanács elnöke írta. A tíz tanulmány bevezetőjeként Török György versc és zenéje látható Ünnepi köszöntő címen.

Patay Pál Dabas és környéke régészeti emlékei című tanulmányát Magyar Eszter középkori témájú értékelése követi, melyben az első írásos emléktől a török hódoltság idejéig kíséri végig a mai Pusztá-templom környékén levő községek társadalmi, gazdasági életét, külön kitérve a falvak szomszédságában meghúzódó szállások, tanya és puszták életére.

Dr. Párdányi Miklós írása azt a nagyívű fejlődést vázolja fel, melynek során egy teljesen pusztává változott területből a XVIII. században ismét újabb községek alakulhattak. A kötet leggazdagabb forrásanyagának és a kort megértető mellékleteknek alapján a „hosszú háború”-tól, a pusztulástól kíséri végig a négy község újjászületését. Az újratelepüléstől az úrbérrendezésig, majd a reformkorszak harcain keresztül az 1848-as forradalomig vezet végig a szerző a négy községből alakult nagyközség történetét.

A következő tanulmány dr. Fűr Lajos írása, aki a jobbágyfelszabadítás és az azt követő évek eseményeit dolgozta fel, majd ezt követi a kötet egyik szerkesztője — dr. Petri Edit — munkája. Ez a kiegészítés korától a felszabadulá-

sig kíséri végig a négy község történetét. A tanulmányból hiteles képet kapunk arról a gazdasági hanyatlásról, mely a Horthy-rendszer idején községeink életét jellemezte.

A második részben — ahol a felszabadulást követő 25 esztendő eseményeit dolgozta fel a kötet —, az amatőr helytörténészek munkája található. Lippai Lajos a politikai és közigazgatási helyzetről, Szanka Ferenc a gazdasági életéről, Szeredi László pedig a község társadalmi tagozódásáról, életkörülményeiről ad részletes tájékoztatást. Fábrián Miklós Dabas község kulturális életéről, dr. Szokody Gyula a település műemléki jellegzetességeiről írt tanulmányban vázolta a nagyközség elmúlt negyedszázadának történetét.

A most megjelent kötet — amely 57 forintért a Dabas Nagyközségi Tanácsnál kapható —, magas színvonalon szerkesztett adathalmazt ad a nagyközség lakóinak és Dabas története iránt érdeklődő „idegen” olvasók számára. A kötet egyellen hibájaként a név- és tárgymutató hiányát kell megemlítenünk. A szép kivitelű kötet — amely a Dabasi Nyomda munkáját dicséri — érdekes és izgalmas olvasmányt jelenthet minden olvasónak.

n. s.

LENGYEL ALFRÉD—KULCSÁR IMRE—
HORVÁTH OTTÓ:

A MOSONMAGYARÓVÁRI FÉMSZERELVÉNYGYÁR TÖRTÉNETE 1900—1975.

(Kiadja a Mosonmagyaróvári
Fémszerelvénygyár, Mosonmagyaróvár, 1975.
239 old. illusztrált).

Az alapításának 75. évfordulóját ünneplő mosonmagyaróvári üzem történetének megjelentetésével örvendetesen gyarapította a rangos üzemtörténeti munkák sorát. A múlt megidézése, emlékeinek tényeinek tudományos igényű feldolgozása színvonalas és maradó mozzanata a jubileumnak. Műveltségünk és történeti igényességünk jele az az irányzat, amely a díszes kiállítású, öntöménéző és semmitmondó kiadványok helyett az igényes és színvonalas történeti munkák felé fordította az ünneplő gyárak és intézmények figyelmét.

A 75 éves MOFÉM történetét tartalmazó munkát három szerző: Lengyel Alfréd, Kulcsár Imre és Horváth Ottó írta. Közülük Lengyel Alfréd a szerkesztő, aki a könyv anyagát az üzem életét meghatározó történelmi fordulóknak megfelelően három részre tagolta: 1900—1921-ig, 1921—1948-ig és 1948-tól napjainkig. A szövegközi illusztrációkon kívül bőséges fényképanyag mutatja be az üzemszerkezeteket, az épületeket, a gépeket, a gyártmányokat, a csornait és az csztergomi gyáregységet, a szociális és kulturális létesítményeket. Német, angol és orosz nyelvű összefoglalók és mutatók zárják a kötetet.

Az első fejezet — Lengyel Alfréd munkája — a Hírtenbergi Töltény-, Gyutacs- és Fémárugár Rt. és Moson megye között 1899-ben kezdődött tárgyalásoktól az ellenforradalmi rendszer kiépüléséig kíséri nyomon az osztrák gyár fiókjaként létesített magyaróvári üzem sorsát. A magyar támogatással lé-

tesült gyár kezdetlől nagy nyereséget hozott tulajdonosainak, de munkát is adott a Magyaróvár környéki falvak lakóinak. A fokozatosan bővített telep már az 1900-as évek elejétől részt vett a világháborúra készülő monarchia hadifelszerelésének előállításában. A háború kitörésekor hadiüzemmé vált. 1921-ben, a monarchia széthullása után pedig magyar tulajdonba került. Lengyel Alfréd hatalmas levéltári anyaggyűjtésre alapozva írta meg a kezdeti két évtized történetét, sohasem feledve, hogy az országos, sőt a nemzetközi politikai és gazdasági élet hatását fölfedje, s így a kis magyaróvári gyárat ezer szállal a korabeli történelemhez kapcsolja.

A magyar tőkésék birtokába került üzem államosításáig terjedő huszonhét évet Kulcsár Imre írta meg sok adattal. 1921 után a katonai termékek gyártását fokozatosan az ország belsejébe vitték, így ismét polgári termékeket állított elő a magyaróvári üzem. A súlyos gazdasági válság éveit után újból bekapcsolódott a hadianyaggyártásba. A felszabadulást nagyobb károsodás nélkül érte meg, de a hiányos műszaki gárda, az értékesítési nehézségek, később az anyagellátási- és energiagondok alaposan visszavetették a termelést. 1947-ben a válságos helyzetbe került gyárat állami ellenőrzés alá vonták, majd 1948-ban államosították.

Ettől az évtől írta meg napjainkig — sőt a terveket ismertette az ezredfordulóig — a MOFÉM történetét Horváth Ottó. Nehéz dolga volt, mert a közelmúlt forrásanyagát még nem selejtezte meg az idő. Ezért aztán itt-ott túl szigorúan is válogatott, másutt meg beérte vitatható forrásértékű anyagokkal. A vállalat mai szervezete és profilja az 1960-as évek elején kezdett kialakulni, amikor a budapesti, esztergomi, kiskvárdai és mosonmagyaróvári gyár összevonnásából Mosonmagyaróvári Fémszerelvénygyár lett. A közel félmilliárdos beruházás és felújítás után ma a hazai

fémszerelvénygyártás bázisa, amely rövidesen fedezni tudja a hazai szükségletet és a tervek szerint részt vesz a KGST-n belüli szakosításban. Az utolsó fejezetből kiderül, hogy a Fémszerelvénygyár működési a város legnagyobb művelődési házát, jelentős összeggel támogatva dolgozói lakáscsúcsát, az óvoda bővítését, a bölcsőde építését és egészségügyi és szociális létesítmények sorát hozta létre.

A szép nyomdai kiállítású mű szerzői úttörő munkát végeztek, hiszen előmunkálatok nélkül vágta neki a témának. Bár egyikük sem műszaki író, témájuknál fogva sok szövegükben a műszaki kifejezés, adat és szám. Minden fejezetben kitérnek a munkásság harcaira, politikai szereplésére, aktivitására, élet- és munkakörülményeinek alakulására. A szerkesztő Lengyel Alfréd és Kulcsár Imre levéltáros. Mindketten jártasak a tudományos anyaggyűjtésben és feldolgozásban. Horváth Ottó pedig rutinos újságíró. A két levéltáros szerző anyaga jórészt különböző levéltárakból való, mégsem egyoldalú, mert fontos kézikönyveket, történeti munkákat és korabeli újságokat egyaránt forrásul használtak. A legutóbbi évekről író Horváth Ottónak többször kellett élő személyekhez fordulnia adatért, kutatási jelentésért, egyéb kéziratért és a napi krónikás szerepét betöltő üzemi híradóhoz anyagért.

A bőséges és pontos irodalmi hivatkozások ellenére hiányoljuk a kötetből a további kutatásra ösztönző bibliográfiát. A győri nyomdát dicséri a megjelenés frissége és a szép nyomdai kivitel, de a minden lapon ismétlődő MOFÉM emblémát helypazarlónak és unalmasnak tartjuk. Jó lenne, ha ezután évenként, esetleg ötvenként évkönyvben foglalnék össze az elmúlt időszak eseményeit, hogy tájékozódásunk friss legyen a kis fióküzemből mára modern nagyüzemmé fejlődött vállalatról.

Tuba László

HONISMERETI KUTATÁSOK SZABOLCS-SZATMÁREÁN I. NÉPRAJZ

Jósa András Múzeum Kiadványai 5. A kötet a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának támogatásával jelent meg. Sajtó alá rendezte: Erdész Sándor és Farkas József. (Nyíregyháza, 1975. 132 old.)

Az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat keretében a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács 1963-tól minden évben meghirdeti a megyei néprajzi és honismereti pályázatot. Az érdeklődés egyre növekszik, s az akció sikerét jól igazolja az idei szép számú pályamunka is, amint ezt a néprajzos műzeológusok nyíregyházi tanácskozá-

sán a múzeum szakembereinek beszámolójából is megtudhattuk. A Jósza András Múzeum most megjelent kötete az eddig született legszínvonalasabb, néprajzi jellegű dolgozatokból mutat be hatot.

Az első tanulmányt *Balogh László* írta, A szilva termesztése és feldolgozása Szamoszeg községben címmel. Ez a kiadvány legalaposabb, legszínvonalasabb írása. Bemutatja a termesztett szilvafajtákat és a szilvások, szilvaskertek életét. Ezután a szilvaszürettől kezdve a kész lekvárig leírja a különböző munkaszakaszokat. Figyelme kiterjed a szilvának és a lekvárnak a táplálkozásban betöltött szerepére és a lekvártőzés társasmunka jellegére is, utalva annak folklórisztikai vonatkozásaira. A befejező részben a szilva egyéb feldolgozási módjairól ír: megismerkedhetünk a szamoszegi aszalóval és a pálinkafőzéssel is.

A következő tanulmány *Orosz Károly* munkája: Népi gazdálkodás és táplálkozás, szavak, szólások Dombrádon. Mint már a cím is utal rá, itt egy igen sokrétű, nem is túl szerencsés összeállított témáról van szó, ennek köszönhető, hogy szerzője nem is tudta kerek egészzé formálni írását. Ennek ellenére nagyon sok értékes adatot tartalmaz, ezek részletes leírása azonban sajnálatos módon elmaradt (halak bunkózása, csalészekér, gyékénytő és nádcsira mint inségeledel stb...) Gyűjtésébe sajnos esetenként valószínűleg félreértett vagy nem elég alaposan leírt részletek is bekerültek.

A dombrádi füzes címmel *Balla Gedeon* írta a következő dolgozatot. Évszakonként mutatja be a füzesben

folyló munkát, leírja a vesszőknak és a fának a felhasználását is.

Nagyon alapos adatgyűjtésen alapozik *Varga László*: A parasztudvar és építményei Nagydobos községben című munkája. Leírásából egy nagydobosi parasztgazdaságnak szinte teljes vagyoneleltárát kapjuk. Különösen becses teszi munkáját, hogy nagy figyelmet szentelt a terminológiai adatoknak.

Szép László Nyírvasvári földrajzi nevei címmel írt pályamunkát. A bevezető részben a település nevének eredetére keres választ, majd egy 1893-as határtérkép felosztását követve ismerteti a földrajzi neveket.

A kötet utolsó fejezetében *Molnár Bálint* közli Legendamesék címmel az általa gyűjtött, ilyen jellegű anyag néhány értékes darabját.

A kiadvány megjelentetésével a Jósza András Múzeum elismerésre és kövételre méltó példát mutatott. Nemcsak a jelentős adattári anyagának egy részét tette hozzáférhetővé, a megjelentetéssel fontos elismerési és díjazási módot is talált az önkéntes gyűjtők számára.

A dolgozatok színvonala természetesen nem egyforma, de a gyűjtőpályázat elsődleges célja az adatgyűjtés, s ennek mind egyik dolgozat kitünően eleget tesz. Nagyon hasznos lenne a gyűjtők munkáját úgy megszervezni, s amennyiben lehet irányítani, hogy inkább kisebb, de könnyebben áttekinthető témákat gyűjtsenek és dolgozzanak fel. Nagyon kár, hogy nem kerültek a kötetbe rajzok, mert emelték volna a munka színvonalát, sőt egyik-másik esetben érthetőbbé is tették volna a leírtakat.

Viga Gyula

